

**ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΠΑΝΕ-
ΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (1926-2012)
- ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ**

Βασίλης Α. Φούκας

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Τα τελευταία χρόνια στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία πληθαίνουν οι μελέτες αναφορικά με την ιστορία των πανεπιστημίων, οι οποίες αναδεικνύουν τον εκπαιδευτικό, επιστημονικό, ερευνητικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό τους ρόλο. Σχετικό ερευνητικό ενδιαφέρον παρατηρείται κατά τις τελευταίες δεκαετίες και στη χώρα μας. Ερωτήματα όπως, ποιος είναι ο ρόλος του πανεπιστημίου, ποιος ο προσανατολισμός και ποιο το περιεχόμενο των σπουδών, ποια η σχέση πανεπιστημίου - αγοράς εργασίας - επιστήμης, ποια η συμβολή των πανεπιστημίων στον δημόσιο βίο, ποια η σχέση πανεπιστημίου - κοινωνίας, ποια η συμμετοχή των φοιτητών/τριών στο φοιτητικό κίνημα κ.λπ. είναι ορισμένα μόνον από όσα καταγράφονται στη σχετική ελληνόγλωσση βιβλιογραφία.¹ Γίνεται, πλέον,

¹ Παραθέτω ενδεικτικά, με χρονολογική σειρά έκδοσης, ορισμένες εργασίες, που εκκινούν από διαφορετικές αφετηρίες, αλλά σχετίζονται με την ιστορία των ελληνικών πανεπιστημίων και καταδεικνύουν το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μελέτη της εν λόγω θεματικής τα τελευταία χρόνια. Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή: Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, μτφρ. Ιωάννα Πετροπούλου και Κωνσταντίνος Τσουκαλάς (Αθήνα: Θεμέλιο, 1975)· Κωνσταντίνος Θ. Δημαράς, *En Athinais τη 3η Μαΐου 1837: Μελέτη ιστορική και φιλολογική* (Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α., 1987)· Χρήστος Δ. Λάζος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα 1821-1973: Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες* (Αθήνα: Γνώση, 1987)· *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και παιδεία – Ιστορική διάσταση και προοπτικές*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Αθήνα, 21-25 Σεπτεμβρίου 1987, τ. 1-2 (Αθήνα: Ι.Α.Ε.Ν./Ε.Ι.Ε., 1989)· Panayotis Moullas, *Les concours poétiques de l' Université d' Athènes 1851-1877* (Αθήνα: Ι.Α.Ε.Ν./ Ε.Ι.Ε., 1989)· Sofia Chatzistefanidou, «Die Philosophische Fakultät zu Athen und der nationale Aufbruch Griechenlands

σαφές ότι κάθε ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα δεν μπορεί να αδιαφορεί για την ιστορία του.

Βασικοί στόχοι της παρούσας εργασίας είναι να αποτυπωθούν οι σημαντικότεροι σταθμοί στην ιστορία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, να καταγραφεί ο ιστορικός του ρόλος στην ελληνική πανεπιστημιακή εκπαίδευση² διαχρονικά, και να δοθεί έμφαση στις

(1837-1911)» (διδασκαρική διατριβή, Johann Wolfgang Goethe Universität zu Frankfurt am Main, 1997)· Άλκης Ρήγος, *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογικός ρόλος και λόγος – Από το μεσαίωνα στη νεωτερικότητα* (Αθήνα: Παπαζήσης, 2000)· Παναγιώτης Γ. Κιμουρτζής, «Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1960): Οι πρώτες γενεές των διδασκόντων» (διδασκαρική διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., 2001)· Έλενα Α. Μανιάτη, «Απόπειρες εκσυγχρονισμού στο ελληνικό πανεπιστήμιο (τέλη 19^{ου}-αρχές 20^{ου} αιώνα): Εκπαιδευτική διαδικασία, επιστημονική παραγωγή και κοινωνική προσφορά των εργαστηρίων φυσικών επιστημών» (διδασκαρική διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., 2001)· Δημήτρης Ματθαίου, *Το Πανεπιστήμιο στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας: Συγκριτική μελέτη της ιδεολογικής και θεσμικής μεταλλαγής του* (Αθήνα: Ε.Σ.ΠΑΙ.Δ.Ε.Π.Ε., 2001)· José Ortega y Gasset, *Η αποστολή του πανεπιστημίου*, επιμ. Παναγιώτης Κιμουρτζής, μτφρ. Γλυκερία Μανιώτη (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2004)· Κώστας Λάμπας, *Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα* (Αθήνα: Ι.Α.Ε.Ν./Ε.Ι.Ε., 2004)· Σπύρος Ράσης, *Τα πανεπιστήμια χθες και σήμερα: Συμβολή στην ιστορία της εκπαίδευσης – Η αγγλοσαξωνική εμπειρία* (Αθήνα: Παπαζήσης, 2004)· Μαρία Δαμανάκη κ.ά., *Το πραγματικό και το κεκτημένο: Το πανεπιστήμιο σε μετάβαση* (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2006)· Βαγγέλης Δ. Καραμανωλάκης, *Η συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932)* (Αθήνα: Ι.Α.Ε.Ν./Ε.Ι.Ε., 2006)· Σήφης Μπουζάκης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα 1836-2005*, τ. 1-2 [Τεκμήρια ιστορίας, 20-21] (Αθήνα: Gutenberg, 2006)· *Ιστορία της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης*, Πρακτικά 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα, 6-8 Οκτωβρίου 2006, επιμ. Σήφης Μπουζάκης (Αθήνα: Gutenberg, 2008)· Α.Π.Θ.: Φιλοσοφική Σχολή, *Το μέλλον των ανθρωπιστικών σπουδών στην Ελλάδα*, Τόμος Πρακτικών, 30 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου 2007, επιμ. Δάφνη Μουστακλίδου (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2008)· Αλέξης Καλοκαιρινός, επιμ., *Ανθρωπιστικές σπουδές, φιλοσοφικές σχολές: Πρακτικά σεμιναρίου* (Ρέθυμνο: Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης, 2010)· Βασίλης Φούκας, *Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1926-1940): Σπουδές, σπουδαστές και σπουδάστριες κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου* (Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 2010).

² Για τη χρήση του όρου 'πανεπιστημιακή εκπαίδευση' βλ. Μπουζάκης, *Η*

Το παράδειγμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1926-2012)

προοπτικές που διαγράφονται για τη μελλοντική έρευνα, στις προϋποθέσεις και στους περιορισμούς της.

Ειδικότερα, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας επιχειρείται:

α. Να καταγραφούν, να ομαδοποιηθούν και να αναλυθούν/ερμηνευθούν κριτικά και συνοπτικά, οι μελέτες που παρουσιάζουν την ιστορία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης από το 1926, έτος ίδρυσης και λειτουργίας του, έως σήμερα.

β. Να αναδειχθούν τα επιστημονικά κενά προκειμένου να καλυφθούν από τους/τις ιστορικούς του μέλλοντος.

γ. Να αναδειχθούν διάυλοι επικοινωνίας αφενός μεταξύ εκπαιδευτικών φορέων της Θεσσαλονίκης και αφετέρου μεταξύ των ελληνικών πανεπιστημιακών ιδρυμάτων που ασχολούνται ερευνητικά και ενδιαφέρονται για τα ζητήματα αυτά.

δ. Να προσδιορισθούν προοπτικές μελλοντικής έρευνας με διττό στόχο: την κάλυψη των κενών στη μελέτη της ιστορίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και τη σφαιρική προσέγγιση και ολοκληρωμένη ιστορική παρουσίαση των ελληνικών πανεπιστημίων.

1.0 ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗ: ΠΡΟΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΟΜΩΝ

Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης διανύει φέτος το 86ο έτος της διαδρομής του στην πορεία της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης. Η πορεία αυτή είναι παράλληλη με εκείνη της Φιλοσοφικής του Σχολής, η οποία αποτέλεσε την πρώτη σχολή του δεύτερου ελλαδικού πανεπιστημίου.³

Η ιστορία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης είναι δυνατόν να διακριθεί σε τρεις⁴ βασικές περιόδους: Η πρώτη, η πρώιμη ή η περίοδος της διαμόρφωσης, οριοθετείται από την έναρξη λειτουργίας της Φιλοσοφικής Σχολής (1926-1927) ως πρώτης σχολής του νεοσύστατου πανεπιστημίου και φτάνει έως τις αρχές της δεκαετίας του

πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα, 1: 15-16.

³ Σχετικά με τη διάκριση 'ελληνικού' και 'ελλαδικού' βλ. Κωνσταντίνος Θ. Δημαράς, «Ιδεολογήματα στην αφετηρία του ελληνικού πανεπιστημίου», στο *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και παιδεία*, 1: 43.

⁴ Βλ. επίσης Ιωάννης Χασιώτης, «Σύντομος ιστορικός απολογισμός», στο: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, *75 χρόνια: Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στην αυγή του νέου αιώνα – Διαχρονική πορεία εβδομήντα πέντε χρόνων*, επιμ. Ιωάννης Χασιώτης και Δημήτρης Αραβαντινός (Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2002), 28-29.

1950.⁵ Την περίοδο αυτή το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης προσπαθεί να διαμορφώσει μία ιδιαίτερη φυσιογνωμία, αλλάζοντας ριζικά και το πρόσωπο της πόλης σε εκπαιδευτικό, πολιτιστικό, κοινωνικό, οικονομικό και αναπτυξιακό επίπεδο.⁶ Η δεύτερη περίοδος, η περίοδος της ανάπτυξης, έχει ως όριο *post quem* τις αρχές της δεκαετίας του 1950 και ως όριο *ante quem* το 1982.⁷ Τη χρονική αυτή περίοδο ολοκληρώνεται η διαμόρφωση των εκπαιδευτικών και ερευνητικών λειτουργιών του Πανεπιστημίου και αποκρυσταλλώνεται η παρουσία του στα ελληνικά και διεθνή εκπαιδευτικά δρώμενα. Το επίκεντρο μετατοπίζεται την περίοδο αυτή στην Πολυτεχνική Σχολή. Η τρίτη περίοδος, η περίοδος της αναδόμησης, φτάνει έως τις μέρες μας με τις ανατροπές στις καθιερωμένες πανεπιστημιακές δομές. Η συγκυρία στην οποία ζούμε και οι νόμοι 4009/2011 και 4076/2012 ίσως να αποτελούν το τέλος της τρίτης αυτής περιόδου και την απαρχή μιας νέας περιόδου για την ιστορία του πανεπιστημιακού θεσμού γενικότερα και του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ειδικότερα.

3.0 ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Οι πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και εκπαιδευτικές συνθήκες που δημιουργούνται με την ενσωμάτωση στο κράτος των λεγόμενων 'Νέων Χωρών' και την ένταξη των προσφυγικών πληθυσμών, σε συνάρτηση με το κίνημα του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού, που συνδέεται με τον πολιτικό χώρο των φιλελευθέρων, καθώς και με τη διαπιστωμένη εσωστρέφεια, που χαρακτηρίζει το Πανεπιστήμιο Αθηνών και ιδιαίτερα τη Φιλοσοφική του Σχολή,⁸ οδηγούν

⁵ Το 1954 το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης μετονομάζεται σε Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

⁶ Βλ. επίσης Νίκος Π. Τερζής, «Σημεία καμπής στην εκπαιδευτική ιστορία της Θεσσαλονίκης: από τον φθίνοντα 19ο στον 21ο αιώνα», *Χρονικά του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 14 (2004): 41-42.

⁷ Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της περιόδου αυτής γίνονται σαφέστερα με την έναρξη εφαρμογής του «νόμου-πλαίσιου» του 1982. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η περίοδος αυτή μπορεί να χωριστεί σε επιμέρους υποπεριόδους με βάση τα πολιτικά γεγονότα της εποχής, τα οποία επηρεάζουν και την πανεπιστημιακή εκπαίδευση (1950-1965, 1967-1974, 1975-1982). Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, όμως, επιχειρούμε να δώσουμε τα γενικά γνωρίσματα και δεν επιμένουμε στις επιμέρους διαφοροποιήσεις.

⁸ Βλ. Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου, «Οι ενδοπανεπιστημιακές ισορροπίες και η ανατροπή τους (1910-1926)», στο *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και παιδεία*, 2: 222.

τη συγκεκριμένη κυβερνώσα πολιτική παράταξη στην αναζήτηση χώρων που θα εκφράσουν και θα καλλιεργήσουν τις εκπαιδευτικές και πολιτιστικές της προτεραιότητες. Έτσι, στη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα ιδρύεται και λειτουργεί το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, με πρώτη του σχολή τη Φιλοσοφική.⁹

Το νέο πανεπιστήμιο συνδέεται άμεσα με τη δυνατότητα νέας αφετηρίας στα πανεπιστημιακά πράγματα του νεοελληνικού κράτους. Με την ίδρυσή του η ελληνική πολιτεία προσβλέπει μεταξύ των άλλων –και ίσως κυρίως– σε σκοπούς πολιτικούς-ιδεολογικούς, οι οποίοι σχετίζονται με την ευαίσθητη πολιτικά περιοχή των Βαλκανίων¹⁰ και τις διεκδικήσεις και διενέξεις των βαλκανικών εθνικισμών. Το νέο εκπαιδευτικό ίδρυμα καλείται, επομένως, να κάνει πράξη τους οραματισμούς των πρωτεργατών του για συναδέλφωση των λαών της βαλκανικής μέσω της παιδείας.¹¹ Επιδιώκεται, έτσι, μια ιδεολογική στροφή, από άποψη χώρου στα Βαλκάνια¹² και από άποψη περιεχομένου στον νέο ελληνισμό.¹³

⁹ Βλ. αναλυτικότερα: Φούκας, *Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 31-74.

¹⁰ Για την ίδρυση των πρώτων βαλκανικών πανεπιστημίων βλ. ενδεικτικά: Κιμουρτζής, *Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1860)*, 67-75, και Έλλη Σκοπετέα, *Το 'Πρότυπο Βασίλειο' και η Μεγάλη Ιδέα: Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)* (Αθήνα: Πολύτυπο, 1988), 389 κ.ε.

¹¹ «...ο άνθρωπος που θα ζήσει αρμονικά με τον άλλον άνθρωπο, παρά τις ετερότητές τους, και θα σεβαστεί τους γεννήτορές του...», Χρήστος Τσολάκης, «Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στο πνεύμα των ιδρυτών του: Εν πορεία προς την Ιθάκη», *Πανεπιστημιούπολη*, 25 (Απρίλιος 2008): 20-21.

¹² Την άποψη αυτή τεκμηριώνουν τα εξής στοιχεία: α) Στις προθέσεις της κυβέρνησης είναι η απονομή, από τη Φιλοσοφική Σχολή, πτυχίου Βαλκανικών Γλωσσών και Φιλολογιών, βλ. Ν. 3341 «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίου εν Θεσσαλονίκη», *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, 22-6-1925, τχ. Α', αρ. φύλ. 154, άρθ. 5, 953. β) Το 1932 η Φιλοσοφική Σχολή προτείνει την ίδρυση Ινστιτούτου Αλβανικής Γλώσσας. γ) Με την ίδρυση της σχολής, το 1926, δημιουργείται έδρα *Ιστορίας των λαών της χερσονήσου του Αίμου* με πρώτο καθηγητή τον Μιχαήλ Λάσκαρι. Βλ. αναλυτικότερα Φούκας, *Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 248-253.

¹³ Ενδεικτικά: α) Το 1926 δημιουργούνται χωριστές έδρες *Νεότερης Ελληνικής Φιλολογίας και Ελληνικής Ιστορίας Νεότερων Χρόνων*, β) καθηγητής Γλωσσολογίας διορίζεται ο δημοτικιστής Μανόλης Τριανταφυλλίδης, γ) λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες συνθήκες της τοπικής κοινωνίας.

Το νέο πανεπιστήμιο, όμως, εκτός από φορέας εθνικής αποστολής είναι, επιπλέον, εκπαιδευτικό ίδρυμα απελευθερωμένο από δεσμεύσεις, λάθη ή παραλείψεις του παρελθόντος, προσανατολισμένο στις συγχρονικές τάσεις της ευρωπαϊκής εκπαίδευσης¹⁴ και στις οικονομικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές ανάγκες¹⁵ του διευρυμένου, πλέον, νεοελληνικού κράτους, ενώ αποτελεί, παράλληλα, το 'αντίπαλον' δέος του Πανεπιστημίου των Αθηνών.¹⁶ Στο πλαίσιο αυτό καλείται να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εκείνες, που θα οδηγήσουν στην πολυπόθητη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση,¹⁷ αίτημα

¹⁴ Την ίδια περίοδο στη Γερμανία ιδρύονται ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα επαγγελματικής κατεύθυνσης, τα οποία προετοιμάζουν εξειδικευμένα μέλη για την παραγωγική διαδικασία. Στη Γαλλία κύρια αποστολή των πανεπιστημίων, ήδη από τον 19ο αιώνα, είναι η παροχή πτυχίων για την εισαγωγή στο επάγγελμα, ενώ στην Αγγλία εντατικοποιείται η συζήτηση σχετικά με τον προσανατολισμό των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Βλ. ενδεικτικά Ράσης, *Τα πανεπιστήμια χθες και σήμερα*, 195-294 και τις εκεί βιβλιογραφικές αναφορές.

¹⁵ Στις προθέσεις της κυβέρνησης είναι να προστεθούν στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης νέες σχολές σε σχέση με το Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπως η Σχολή Οικονομικών Επιστημών, ή να διαιρεθούν «αι κατά παράδοσιν Σχολαί εις πολλαπλά τμήματα». Έτσι, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης δεν προβλέπεται η ίδρυση Νομικής Σχολής, αλλά Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών, γεγονός το οποίο καταδεικνύει αφενός το ενδιαφέρον από μέρους της πολιτείας για οικονομική ανάπτυξη των λεγομένων *Νέων Χωρών* και την προσδοκία της για οικονομική επικοινωνία και συνεργασία με άλλες χώρες, αφετέρου μία τάση εξειδίκευσης μέσω των πολλαπλών πτυχίων στη Φιλοσοφική Σχολή, για παράδειγμα, με τον ιδρυτικό νόμο του 1925 προβλέπεται η απονομή 11 πτυχίων.

¹⁶ Χαρακτηριστική είναι η διαπίστωση του καθηγητή της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Νικόλαου Χατζηδάκι, ο οποίος σε Συνεδρίαση της Συγκλήτου επισημαίνει: «Ως έγιναν τα πράγματα ουδεμία σχέσις υπάρχει μεταξύ των δύο Πανεπιστημίων. Οι φοιτηταί του ιδιού μας Πανεπιστημίου θα μειωθούν διότι οι πολλοί θα σπεύσουν εκεί όπου θα λαμβάνουν πολλά διπλώματα εις ολιγώτερον καιρόν». Βλ. Φυσικομαθηματική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, «Πρακτικά Συνεδριάσεων», συνεδρίαση 29-11-1924, τ. 5 (1922-1925), 257. Αναλυτικότερα βλ. Περσεφόνη Α. Σιμενή, *Μεταρρύθμιση και αντίδραση: Το Πανεπιστήμιο Αθηνών απέναντι στις εκπαιδευτικές αλλαγές, 1899-1926* (Αθήνα: Gutenberg, 2008), 280-282.

¹⁷ Βλ. Σιμενή, *Μεταρρύθμιση και αντίδραση*, 285 και τις εκεί βιβλιογραφικές αναφορές.

διατυπωμένο από τους οπαδούς και υποστηρικτές του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού.

Η ίδρυση και λειτουργία της Φιλοσοφικής Σχολής ως πρώτης σχολής στο νέο πανεπιστημιακό ίδρυμα δεν είναι ούτε τυχαία ούτε συμπτωματική. Η σχολή ιδρύεται σε μια περίοδο που η χώρα αναζητά το νέο της πρόσωπο. Με το τέλος της Μεγάλης Ιδέας φαίνεται να τελειώνει και η παντοκρατορία του αρχαϊσμού. Τα νέα στοιχεία που θα συγκροτήσουν την κοινωνία είναι η ανάπτυξη μέσω της επιστήμης και ο πολιτισμός που θα στηριχθεί στον νεοελληνικό πολιτισμό και στη δημιουργική χρήση της αρχαιότητας. Είναι σαφές, επομένως, ότι πρόκειται για πολιτική απόφαση και ενσυνείδητη επιλογή, την οποία επιβάλλουν αφενός οι εθνικές, πολιτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες της Θεσσαλονίκης των αρχών του Μεσοπολέμου, και αφετέρου οι δύσκολες οικονομικές συνθήκες της περιόδου. Συνεκδοχικά, η έλλειψη των κατάλληλων υποδομών για την ίδρυση άλλης σχολής, καθώς και η πεποίθηση ότι με τη νέα Φιλοσοφική Σχολή θα δημιουργηθούν οι συνθήκες εκείνες οι οποίες θα λειτουργήσουν προς την κατεύθυνση του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού, επισφράγισαν την απόφαση αυτή.¹⁸

4.0 ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Παρακολουθώντας κανείς την παρουσία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στην ευρύτερη ιστοριογραφική παραγωγή της νεοελληνικής εκπαίδευσης διαπιστώνει ότι απουσιάζουν εντελώς ή κατέχουν ελάχιστο χώρο οι αναφορές σε αυτό στις γενικές ιστορίες της νεοελληνικής εκπαίδευσης, οι οποίες στην πλειονότητά τους εξετάζουν, όπως υπογραμμίζει ο Σήφης Μπουζάκης, τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που λαμβάνουν χώρα στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση του νεοελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και δεν δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση.¹⁹

¹⁸ Βλ. αναλυτικότερα, Φούκας, *Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*.

¹⁹ Σήφης Μπουζάκης και Περσεφόνη Σιμενή-Δούκα, «Ιστοριογραφία της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης: Το παράδειγμα του Πανεπιστημίου Αθηνών (1836-2005)», στο *Ζητήματα ιστορίας και ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης*,

Το 1970 με τη μελέτη του Κώστα Παπαπάνου *Χρονικό – Ιστορία της Ανωτάτης μας Εκπαιδεύσεως* επιχειρείται για πρώτη φορά η παρουσίαση της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης στο σύνολό της. Ο συγγραφέας στον πρόλογό του σημειώνει, όπως άλλωστε και ο τίτλος υποδηλώνει, ότι δεν πρόκειται ούτε για καθαυτό χρονικό ούτε για καθαυτή ιστορία: «...από τη μια μεριά, καταβάλλεται προσπάθεια να δοθούν τα πιο σημαντικά γεγονότα, μ' όλη την πιστότητα και την ακρίβειά τους, κι' από την άλλη να μη λείψουν κάποιες κρίσεις κ' επεξηγήσεις...».²⁰ Στον τόμο αυτό οι αναφορές στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης καταλαμβάνουν τριάντα τρεις από τις συνολικά πεντακόσιες εννέα σελίδες, δηλαδή ποσοστό 6,5%, στις οποίες παρουσιάζονται συνοπτικά το χρονικό της ίδρυσης, οι οργανισμοί λειτουργίας του, τα διοικητικά του όργανα, οι καθηγητικές έδρες, τα παραρτήματα και η πορεία του ιδρύματος μέσω της ίδρυσης νέων σχολών και τμημάτων.

Το 1973, ο Αλέξης Δημαράς, στο δίτομο κλασικό πια έργο του *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, αφιερώνει ένα τεκμήριο στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης,²¹ ενώ στην ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών αφιερώνονται σαφώς περισσότερα τεκμήρια και σελίδες (αναφέρονται πέντε τεκμήρια, τα οποία αντιστοιχούν σε είκοσι δύο σελίδες).²²

Αναφορικά με τη διοργάνωση συνεδρίων σχετικών με την ιστορία του πανεπιστημιακού θεσμού στην Ελλάδα και τη συμβολή του στην ελληνική εκπαίδευση θα πρέπει να αναφέρουμε:

α) Το ιδιαίτερα σημαντικό συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 1987 και τα πρακτικά του εκδόθηκαν το 1989 από τη Γ.Γ.Ν.Γ. και το Ι.Α.Ε.Ν. με τίτλο *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και παιδεία – Ιστορική διάσταση και προοπτικές*. Από τις σαράντα τρεις

Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας, επιμ. Χρήστος Τζήκας (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2006), 67.

²⁰ Κώστας Παπαπάνος, *Χρονικό – Ιστορία της ανωτάτης μας εκπαίδευσεως* (Αθήνα: Αμερικανικό Κολλέγιο Θηλέων, 1970), 16.

²¹ Αλέξης Δημαράς, επιμ., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, [Τεκμήρια ιστορίας], τ. 2: 1895-1967 (Αθήνα: Ερμής, 1974), 138-139.

²² Αλέξης Δημαράς, επιμ., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, [Τεκμήρια ιστορίας], τ. 1: 1821-1894 (Αθήνα: Ερμής, 1973), 69-90 (τεκμήρια 22, 22α, 23, 23α, 23β).

εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν στο συνέδριο αυτό μία έχει ως θέμα της την ιστορία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.²³

β) Το συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στην Πάτρα το 2006 από την ΕΛ.Ε.Ι.Ε., στο οποίο από τις είκοσι τέσσερις εισηγήσεις που δημοσιεύτηκαν οι δύο αναφέρονται στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.²⁴

γ) Το συνέδριο του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών, που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 2007 με τίτλο *Πανεπιστήμιο και μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: Ιστορικές προσεγγίσεις*, στο οποίο από τις είκοσι τέσσερις εισηγήσεις δύο αναφέρονται, άμεσα ή έμμεσα, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.²⁵

Τη δεκαετία του 1980 η εργασία της Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου *Γυναίκες και ανώτατη εκπαίδευση: Οι πρώτες φοιτήτριες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1890-1920* ανοίγει τη συζήτηση για την έμφυλη διάσταση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στη χώρα μας.²⁶ Διευρυμένο και εμπλουτισμένο τμήμα της εργασίας αυτής με στοιχεία από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης περιλαμβάνεται

²³ Πρόκειται για την εισήγηση του Σπύρου Μαρκέτου, «Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Κριτική στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας», στο *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και παιδεία – Ιστορική διάσταση και προοπτικές* (Αθήνα: Ι.Α.Ε.Ν./Ε.Ι.Ε., 1989), 397-420.

²⁴ Πρόκειται για τις εργασίες του Θεόδωρου Ελευθεράκη, «Ο Αλέξανδρος Δελμούζος και το Πανεπιστήμιο» και του Βασίλη Φούκα, «'...νέοι ζητούντες και μη ευρίσκοντες εργασίαν ή η αμέτρητη στρατιά της πέννας...'. Οι επαγγελματικές επιλογές των νέων κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου: Απόψεις καθηγητών, φοιτητών και φοιτητριών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», στο *Ιστορία της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, Πρακτικά 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα, 6-8 Οκτωβρίου 2006* (Αθήνα: Gutenberg, 2008), 79-94 και 411-434 (αντίστοιχα).

²⁵ Πρόκειται για τις εισηγήσεις του Σπύρου Μαρκέτου, «Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Μια πολιτική επιλογή» <http://platon.cc.uoa.gr/~istweb/modx/files/static/IA.EKPA_conf_June2007_MARKETOS.pdf> (τελευταία πρόσβαση 10 Ιουνίου 2012), και του Δημήτρη Ν. Μαρωνίτη, «Γλώσσα και μεταρρύθμιση» <http://platon.cc.uoa.gr/~istweb/modx/files/static/IA.EKPA_conf_June2007_MARONITIS.pdf> (τελευταία πρόσβαση 10.06.2012).

²⁶ Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, *Γυναίκες και ανώτατη εκπαίδευση: Οι πρώτες φοιτήτριες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1890-1920* (Θεσσαλονίκη, 1988).

στην εργασία της με τίτλο *Διερευνώντας το φύλο* (2006).²⁷

Αν και τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ιδιαίτερη στροφή του ερευνητικού ενδιαφέροντος προς τον χώρο της ελληνικής πανεπιστημιακής εκπαίδευσης με την εκπόνηση διδακτορικών διατριβών²⁸ και τη διοργάνωση συνεδρίων, ωστόσο εξακολουθεί να διαπιστώνει κανείς τη συγκυριακή, συμπληρωματική ή μικρής έκτασης αναφορά στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόνον μία διδακτορική διατριβή²⁹ αναφέρεται στην ιστορία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, και ειδικότερα στη Φιλοσοφική του Σχολή. Στο μεγαλύτερο μέρος των συγγραφικών προσπαθειών παρουσιάζονται συνοπτικά ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια λειτουργίας

²⁷ Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, «'Προ των Προπυλαίων': Διεκδικήσεις και αντιστάσεις για την είσοδο των γυναικών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1890) και Θεσσαλονίκης (1926)», στο *Διερευνώντας το φύλο: Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός στη γενική, επαγγελματική και συνεχιζόμενη εκπαίδευση* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2006), 235-296.

²⁸ Αναφέρω ενδεικτικά, με χρονολογική σειρά, τις διδακτορικές διατριβές: Άλκηστις Βερέθη, «Πανεπιστημιακή εκπαίδευση: Η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών 1950-1982» (διδακτορική διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., 1999)· Παναγιώτης Κιμουρτζής, «Πανεπιστήμιο Αθηνών 1837-1860: Οι πρώτες γενεές των διδασκόντων» (διδακτορική διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., 2001)· Νικόλαος Παπαδάκης, «Κράτος, πανεπιστήμιο και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα» (διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2001)· Έλενα Μανιάτη, «Απόπειρες εκσυγχρονισμού στο ελληνικό πανεπιστήμιο (τέλη 19ου – αρχές 20ού αιώνα): Εκπαιδευτική διαδικασία, επιστημονική παραγωγή και κοινωνική προσφορά των εργαστηρίων φυσικών επιστημών» (διδακτορική διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., 2001)· Ευάγγελος Καραμανωλάκης, «Η συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης στην Ελλάδα: Η διδασκαλία της ιστορίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών 1837-1932» (διδακτορική διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., 2004)· Κωνσταντίνος Λάμπας, «Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα» (διδακτορική διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., 1998)· Περσεφόνη Σιμενή, «Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα 1904-1925» (διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2007)· Βασίλειος Φούκας, «Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Σπουδές, σπουδαστές και σπουδάστριες κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου (1926-1940)» (διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ., 2009).

²⁹ Βλ. Φούκας, *Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*.

του πανεπιστημίου, χωρίς να αποδίδεται ικανοποιητικά η φυσιολογία του,³⁰ λόγω της μη αξιοποίησης πρώτων πηγών και αρχαικού υλικού. Χαρακτηριστική είναι και η αναφορά του ιστορικού Ιωάννη Χασιώτη στον τόμο για τα εβδομηνταπεντάχρονα της Φιλοσοφικής Σχολής: «Είναι ενδεικτικό [...] ότι οι συνεργάτες του παρόντος τόμου στηρίχτηκαν για τη σύνταξη των κειμένων τους [...] ελάχιστα ή καθόλου στα ίδια τα αρχεία της [...]».³¹

Σημαντικό μέρος του επιστημονικού κενού που διαπιστώνεται καλύπτει η δίτομη συλλογή κειμένων του Σήφη Μπουζάκη με τίτλο *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005)*, τ. 1: (1836-1925), τ. 2: (1926-2005) [*Τεκμήρια ιστορίας*, 20-21] (Αθήνα: Gutenberg, 2006), ενώ η τελευταία δίτομη έκδοση με επιμέλεια του Σήφη Μπουζάκη και με τίτλο *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης: Όψεις και απόψεις*, τ. 1-2 (Αθήνα: Gutenberg, 2011) περιλαμβάνει χωριστή θεματική, η οποία αφορά στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Από τα δέκα άρθρα της θεματικής αυτής, τα τέσσερα αναφέρονται είτε αποκλειστικά ή και στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.³²

³⁰ «...Δυστυχώς, όσο ξέρω, δεν έχει γραφεί ακόμη, αυτόνομα ή συγκριτικά, η ιστορία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ούτε εξειδικευμένο το ιστορικό της Φιλοσοφικής του Σχολής. Οι σχετικές απολογιστικές απόπειρες που έγιναν στον κρίσιμο αυτόν τομέα, ελέγχονται, κατά κανόνα (εξ αποτελέσματος ή εκ προθέσεως) λειψές και ουδέτερες, προπάντων σε ό,τι αφορά τους πολιτικούς και ιδεολογικούς συντελεστές της υπόθεσης, θεωρητικούς και εμπράγματα...», Δημήτρης Ν. Μαρωνίτης, «Γλώσσα και μεταρρύθμιση» (Παρουσίαση στο Συνέδριο του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα *Πανεπιστήμιο και μεταρρύθμιση στην Ελλάδα: Ιστορικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, 7-8 Ιουνίου 2007, 2. Διαθέσιμο στο: <http://platon.cc.uoa.gr/~istweb/modx/files/static/IA.EKPA_conf_June2007_MARONITIS.pdf> (τελευταία πρόσβαση 10.06.2012).

³¹ Βλ. Ιωάννης Χασιώτης, «Αναζητώντας τομές και βασικά χαρακτηριστικά στην ιστορία της Φιλοσοφικής Σχολής», στο *Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Τα πρώτα 75 χρόνια*, 15.

³² Πρόκειται για τις εξής εργασίες: Βαγγέλης Καραμανωλάκης, «Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Ιστοριογραφικές διαδρομές του πανεπιστημιακού θεσμού στο ελληνικό κράτος»· Βασίλης Φούκας, «Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης από την ίδρυσή της έως τη Μεταπολίτευση: Πρόσωπα και προγράμματα, συνέχειες και ασυνέχειες»· Περσεφόνη Σιμενή, Τριαντάφυλλος Δούκας και Σήφης Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις στην πανεπιστημιακή

Στην εκπαιδευτική ιστοριογραφία της Θεσσαλονίκης, τέλος, άξια αναφοράς είναι η πολύ σημαντική εργασία της Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου, *Θεσσαλονίκης εκπαιδευτικά, 19ος και 20ός αιώνας* (Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ιστορίας Δήμου Θεσσαλονίκης, 2006), στην οποία η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης αντιμετωπίζεται ως «το επιστέγασμα των σταθμών που προσδιόρισαν τη φυσιογνωμία της πόλης»,³³ και ως τέτοιο η συγγραφέας –αξιοποιώντας πρωτογενές υλικό– το συνδέει τόσο με την εξέλιξη της τοπικής κοινωνίας όσο και με την ποιοτική αναβάθμιση των σχολείων των άλλων εκπαιδευτικών βαθμίδων της πόλης (δημοτικά σχολεία και γυμνάσια αρρένων και θηλέων).³⁴

5.0 ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΡΑΦΕΙ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ

Στις ‘ιστορίες’ του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης που με διάφορες ευκαιρίες έχουν γραφεί από το 1930 έως σήμερα, μεγάλο μέρος των ιστοριογραφικών κειμένων εντάσσεται στην προσπάθεια του ίδιου του πανεπιστημίου να προχωρήσει στη συγγραφή της ιστορίας του.

Ειδικότερα, για την ιστορία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ή επιμέρους τμημάτων και σχολών του η ιστοριογραφική παραγωγή έχει να επιδείξει έργα υψηλής ποιότητας, αλλά περιορισμένης ποσότητας. Οι εκδόσεις αυτές θα μπορούσαν να διακριθούν σε έξι μεγάλες κατηγορίες.

εκπαίδευση στην Ελλάδα, 1911-1982». Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, «Γυναίκες και ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα: 19ος και 20ός αιώνας», στο *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης: Όψεις και απόψεις*, τ. 2, επιμ. Σήφης Μπουζάκης (Αθήνα: Gutenberg, 2011), 383-402, 485-510, 511-556 και 597-613 (αντίστοιχα).

³³ Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, *Θεσσαλονίκης εκπαιδευτικά, 19ος και 20ός αιώνας* (Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ιστορίας Δήμου Θεσσαλονίκης, 2006), 536.

³⁴ Αναφέρομαι κυρίως στα δημοσιεύματα 18 και 19 του τόμου αυτού. Το πρώτο με τίτλο: «Οι γυναίκες των γραμμάτων και του πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη: 19ος αιώνας-Μεσοπόλεμος – Ονομάτων επίσκεψις» και το δεύτερο με τίτλο: «Από το Ελληνομουσείο του 18ου αιώνα στο Πανεπιστήμιο του 20ού: Θεσσαλονίκης εκπαιδευτικά – Θεσσαλονικέων άθλα», στο Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, *Θεσσαλονίκης εκπαιδευτικά, 19ος και 20ός αιώνας* (Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ιστορίας Δήμου Θεσσαλονίκης, 2006), 479-526 και 527-551 (αντίστοιχα).

5.1 Συλλογή νομοθετικών κειμένων

Η πρώτη προσπάθεια γίνεται το 1930³⁵ με τη δημοσίευση τόμου αναφορικά με τους νόμους και τα διατάγματα που αφορούν στην ίδρυση και τη λειτουργία του δεύτερου ελλαδικού πανεπιστημίου. Πρόκειται για έναν ιδιαίτερα σημαντικό τόμο, στον οποίο συγκεντρώνονται εξήντα εννέα νομοθετικά τεκμήρια της περιόδου 1925-1930. Ο τόμος εκδίδεται από την επιτροπή δημοσιευμάτων του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, την οποία απαρτίζουν ο καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής Χαρίτων Χαριτωνίδης, ο καθηγητής της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών Περικλής Βιζουκίδης και ο καθηγητής της Σχολής Φυσικών και Μαθηματικών Επιστημών Ηλίας Μαριολόπουλος.

5.2 Επετειακοί τόμοι

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται προσπάθειες του ίδιου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, συνολικά ή επιμέρους σχολών του, να προχωρήσουν στη συγγραφή της ιστορίας τους. Στο πλαίσιο αυτό έχουμε κείμενα γραμμένα με ανάθεση από τις πρυτανικές αρχές με αφορμή τους εορτασμούς για τη συμπλήρωση πέντε,³⁶ δέκα,³⁷ τριάντα τεσσάρων,³⁸ πενήντα³⁹ και εβδομήντα πέντε⁴⁰ ετών από την ίδρυσή του. Οι συγγραφείς τους είναι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι και οι τόμοι αυτοί έχουν επετειακό, εορταστικό χαρακτήρα. Για τον λόγο αυτό καλύπτουν κυρίως το νομοθετικό και το γενικότερο

³⁵ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, *Συλλογή πανεπιστημιακών νόμων και διαταγμάτων* (Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1930).

³⁶ Περικλής Βιζουκίδης, *Η πρώτη πενταετηρίς* (Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1931).

³⁷ Ιωάννης Βογιατζίδης και Στίλπων Κυριακίδης, *Το Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης 1926-1936: Κεντρικόν ίδρυμα και παραρτήματα* (Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1937).

³⁸ Βασίλης Κυριαζόπουλος, *Αριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης 1926-1960* (Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1960).

³⁹ *Τα πενήντάχρονα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1926-1976* (Θεσσαλονίκη, 1976) και Βασίλης Κυριαζόπουλος, *Τα πενήντα χρόνια του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 1926-1976* (Θεσσαλονίκη, 1976).

⁴⁰ Βλ. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, *75 χρόνια*.

πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας του πανεπιστημίου. Γίνεται σύντομη αναφορά στην ιστορία, στην οικιστική-δημογραφική και στην πνευματική, μορφωτική και πολιτιστική ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης, δίνεται το πλαίσιο λειτουργίας της κάθε σχολής και των παραρτημάτων του πανεπιστημίου (λέσχη φοιτητών, γυμναστήριο, βιβλιοθήκη, Πειραματικό Σχολείο, Μετεωροσκοπείο, Αγρόκτημα) και παρουσιάζεται η δημογραφική εξέλιξη του πληθυσμού του (αριθμός φοιτητών/τριών και διδακτικού προσωπικού), η οποία απεικονίζεται στις περισσότερες περιπτώσεις με σχεδιαγράμματα. Σε ορισμένους από τους τόμους αυτούς γίνεται ιδιαίτερη μνεία στις πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις, στα μουσεία και στις καλλιτεχνικές συλλογές του πανεπιστημίου, καθώς και στη συμβολή του στην ελληνική και διεθνή επιστημονική ανάπτυξη.

Στην ίδια κατηγορία πρέπει να εντάξουμε και τις ιστοριογραφικές προσπάθειες επιμέρους σχολών να καταγράψουν την ιστορία τους, επίσης στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τη συμπλήρωση ορισμένων χρόνων λειτουργίας και προσφοράς τους στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση. Ειδικότερα, αναφορικά με την ιστορία της Φιλοσοφικής Σχολής Θεσσαλονίκης έχουν γραφεί δύο συλλογικοί τόμοι⁴¹ με την ευκαιρία συμπλήρωσης εβδομήντα πέντε χρόνων από την ίδρυση και λειτουργία της, στους οποίους εντοπίζονται κενά κυρίως σε ό,τι αφορά στα πρώτα χρόνια λειτουργίας της Σχολής (1926-Μεσοπόλεμος). Στους τόμους αυτούς παρουσιάζονται οι επιμέρους τομείς της σχολής (κλασικά γράμματα, μεσαιωνική και νεοελληνική φιλολογία, γλωσσολογία, ιστορικές σπουδές, λαογραφία και κοινωνική ανθρωπολογία, αρχαιολογικές σπουδές, ιστορία της τέχνης, φιλοσοφία, παιδαγωγικές σπουδές, ψυχολογία, αγγλικές σπουδές, γαλλικές σπουδές, γερμανικές σπουδές, ιταλικές σπουδές), καθώς και η φοιτητική ζωή. Ανάλογες εκδοτικές προσπάθειες με την ευκαιρία επετειακών εκδηλώσεων γίνονται και στις άλλες σχολές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Θετικών Επιστημών,⁴²

⁴¹ *Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τα πρώτα 75 χρόνια* (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2000) και *75 χρόνια: Η Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης – Παρελθόν, παρόν και μέλλον* (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 2001).

⁴² Γεώργιος Μανουσάκης, *Πενήντα χρόνια Τμήματος Χημείας Α.Π.Θ.* (Θεσσα-

Ιατρική,⁴³ Πολυτεχνική,⁴⁴ Θεολογική⁴⁵), με παρόμοιο χαρακτήρα και ύφος.

5.3 Μονογραφίες

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες συστηματοποιούνται και διευρύνονται οι προσπάθειες με την έκδοση μονογραφιών, περιορισμένων ακόμα σε αριθμό, προκειμένου να συμπληρωθεί η ιστορία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.⁴⁶ Οι πολύ σημαντικές αυτές μελέτες αναφέρονται τόσο στον χώρο όσο και στα πρόσωπα. Παρουσιάζουν ή αναλύουν κείμενα της εποχής (νομοθετικά, λογοτεχνικά, αυτοβιογραφικά) που σχετίζονται με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, τους φοιτητές, τις φοιτήτριες και το διδακτικό προσωπικό σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους (π.χ. Μεσοπόλεμος, Κατοχή). Σε ορισμένες από αυτές αξιοποιούνται πρωτογενείς πηγές και αρχειακό υλικό και γίνονται προσπάθειες ερμηνείας των πηγών και ένταξής τους στο γενικότερο κοινωνικό-οικονομικό, πολιτικό-ιδεολογικό και εκπαιδευτικό συγκείμενο. Στην κατηγορία αυτή εντάσσω και την

λονίκη: Α.Π.Θ., 1993). Νίκος Καστάνης, *Η 70χρονη πορεία του Τμήματος Μαθηματικών του Α.Π.Θ. 1928-1998* (Θεσσαλονίκη: Ζήτη, 1999). Σχολή Θετικών Επιστημών, *75 χρόνια Φυσικομαθηματικής Σχολής Α.Π.Θ.* (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2003).

⁴³ Γιώργος Γουλής και Γιώργος Πεντόγαλος, *Ιατρική Σχολή: 50 χρόνια 1942-1992* (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 1992). Γιώργος Πεντόγαλος και Θεόδωρος Δαρδαβέσης, *Υφηγητές και διδάκτορες της Ιατρικής Σχολής του Α.Π.Θ.* (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 1997). *Ιατρική Σχολή, 63 χρόνια ιστορίας* (Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 2005).

⁴⁴ *Εόρτιος τόμος για τα 35 χρόνια από την ίδρυση της Πολυτεχνικής Σχολής* (Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 1992). Δημήτρης Αραβαντινός, επιμ., *Πολυτεχνική Σχολή 50 χρόνια ζωντανής παρουσίας: Μια ιστορική αναδρομή στα πενήντα χρόνια από την ίδρυση της Πολυτεχνικής* (Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2005).

⁴⁵ Θεόδωρος Ζήσης, *Η Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης: η προσφορά της 1942-1992* (Θεσσαλονίκη: Βρυέννιος, 1999).

⁴⁶ Γιώργος Κεχαγιάδης, *Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και πνευματική ζωή: Συναγωγή κειμένων* (Αθήνα: Πολύτυπο, 1988). Γιώργος Καφταντζής, *Το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης στον καιρό της Κατοχής* (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1998). Παντελής Σαββαΐδης και Αναστάσιος Μπαντέλας, *Πόλις πανεπιστημίου πόλις: Η ιστορία του χώρου της πανεπιστημιούπολης του Α.Π.Θ. μέσα από χάρτες και τοπογραφικά διαγράμματα* (Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη και University Studio Press, 2000).

πολύ σημαντική –κλασική πια– συγκριτική μελέτη του Αλέξανδρου Δελμούζου με τίτλο *Το πρόβλημα της Φιλοσοφικής Σχολής*⁴⁷ αναφορικά με το ζήτημα του σκοπού και της οργάνωσης τόσο των δύο φιλοσοφικών σχολών στην Ελλάδα όσο και των αντίστοιχων φιλοσοφικών σχολών στη Γαλλία και στη Γερμανία (Πρωσία και Βαυαρία).⁴⁸

5.4 Αυτοβιογραφικά κείμενα

Εντάσσονται κείμενα, ευσύνοπτα ή εκτενή, αναφορικά με τα βιώματα όσων υπηρέτησαν σε διάφορες θέσεις ή φοίτησαν στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Στην κατηγορία αυτή πρέπει να συμπεριλάβουμε το βιβλίο του Γιώργου Αναστασιάδη *Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης αφηγείται την ιστορία του (1926-1973)*, στο οποίο ο συγγραφέας μετά από μία σύντομη εισαγωγή-σχολιασμό των τεκμηρίων του σε πενήντα οκτώ σελίδες, παραθέτει εκατόν πενήντα επτά αφηγήσεις/βιώματα από φοιτητές, φοιτήτριες και καθηγητές του πανεπιστημίου, με σκοπό, όπως ο ίδιος σημειώνει στον πρόλογο του, να δημιουργήσει ένα ψηφιδωτό μνήμης, συνθέτοντας «... κομμάτια και αποσπάσματα που αναδεικνύουν το ανθρώπινο πρόσωπο του ιδρύματος που στιγματίστηκε και από μελανές κηλίδες, αλλά κυρίως σφραγίστηκε από ανοικτό, φιλελεύθερο και νεωτερικό πνεύμα, επιστημονική αξιοπιστία και αξιοπρέπεια και επίγνωση της ιστορίας και του ρόλου του...».⁴⁹

Ως ιδιαίτερα σημαντικό για την ιστορία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης μπορεί να χαρακτηριστεί το αυτοβιογραφικό κεί-

⁴⁷ Αλέξανδρος Π. Δελμούζος, *Το πρόβλημα της Φιλοσοφικής Σχολής* (Αθήνα: Ο Γλάρος, 1944 και επανέκδοση το 1983 από τις εκδόσεις Μπάυρον).

⁴⁸ Στη μελέτη αυτή ο Δελμούζος αναφέρεται στην εμπειρία του από τη διδασκαλία του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Βλ. ενδεικτικά Π. Δελμούζος, *Το πρόβλημα της Φιλοσοφικής Σχολής* (Αθήνα: Μπάυρον, 1983), 63-65, 76-81, 91 κ.ε. Θα πρέπει να σημειώσουμε, επίσης, ότι η Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης είχε αναθέσει στον Δελμούζο την εκπόνηση μελέτης αναφορικά με το πρόγραμμα σπουδών της Σχολής. Ο Δελμούζος είχε υποβάλει την έκθεσή του το 1930, η οποία όμως δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Βλ. Φούκας, *Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 172-176.

⁴⁹ Γιώργος Αναστασιάδης, *Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης αφηγείται την ιστορία του (1926-1973)* (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2003), 18.

μενο του καθηγητή Εμμανουήλ Κριαρά στο περιοδικό *Νέα Εστία* (1985), στο οποίο ο συγγραφέας αναφέρεται στο κίνημα του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού και στον ρόλο της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στη διάχυσή του στη νεοελληνική κοινωνία.⁵⁰ Στην ίδια κατηγορία θα μπορούσαμε να εντάξουμε και τα *Απομνημονεύματα: Βιογραφική μυθιστορία* του καθηγητή φιλοσοφίας Βασιλείου Τατάκη,⁵¹ καθώς και αυτοβιογραφικά κείμενα πτυχιούχων του πανεπιστημίου, οι οποίοι καταγράφουν τις εμπειρίες τους και τα βιώματά τους από την περίοδο που φοιτούν στο ίδρυμα.⁵² Στην ίδια κατηγορία, επίσης, μπορεί να ενταχθεί ο βιοματικός λόγος των λογοτεχνών Γιώργου Ιωάννου, όπως διατυπώνεται στα πεζογραφήματά του με τον τίτλο *Το δικό μας αίμα* (1978), και Γιώργου Βαφόπουλου, όπως διατυπώνεται στις *Σελίδες Αυτοβιογραφίας* του (1970).⁵³ Και οι δύο αναφέρονται στις εμπειρίες τους από τη Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης. Ο Ιωάννου, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στα βιώματα αυτά, σημειώνει: «Την εποχή μου θέλω κάπως να ανακαλέσω, εκείνην που ήμασταν κι' εμείς φοιτητές [...] και να προσπαθήσω κάτι να βρω από το νόημά της και το νέυμα της [...]. Κάποιος πρέπει να κάτσει να τα γράψει αυτά. Θα χαθούνε...».⁵⁴

5.5 Βιογραφικές προσεγγίσεις

Οι βιογραφικές προσεγγίσεις καθηγητών και υφηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης είναι μία άλλη κατηγορία ιστοριογραφικών

⁵⁰ Εμμανουήλ Κριαράς, «Προσωπικά βιώματα από το δημοτικισμό και τη Φιλοσοφική Σχολή της Θεσσαλονίκης», *Νέα Εστία*, 1403 (1985): 256-267.

⁵¹ Βασίλειος Ν. Τατάκης, *Απομνημονεύματα: Βιογραφική μυθιστορία* (Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1993).

⁵² Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η έκδοση: Σπύρος Αρβανιτάκης, επιμ., *Τετράδια μνήμης: Η βιογραφία μου – Κείμενα Miscellanea* (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2009). Ο Αρβανιτάκης ήταν πτυχιούχος, του 1934-35, της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Μακάρι το παράδειγμα αυτό να το ακολουθούσαν και άλλοι απόφοιτοι, παλαιότεροι και νεότεροι, του Πανεπιστημίου.

⁵³ Βλ. Γιώργος Θ. Βαφόπουλος, *Σελίδες Αυτοβιογραφίας* (Αθήνα: Εστία, 1970), 290-300.

⁵⁴ Βλ. Γιώργος Ιωάννου, *Το δικό μας αίμα* (Αθήνα: Κέδρος, 1978), 113-126.

κειμένων. Αρκετές από τις εργασίες αυτές μάς δίνουν σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο διδασκαλίας, την εξέλιξη της επιστήμης που ο καθένας υπηρετούσε, καθώς και για τη γενικότερη πολιτική και κοινωνική τους θέση. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στο έργο και την προσφορά του παιδαγωγού Αλέξανδρου Δελμούζου. Η παρουσία του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης γενικότερα, και ειδικότερα στο πλαίσιο της εκπαίδευσης και παιδαγωγικής κατάρτισης των υποψηφίων εκπαιδευτικών, έχει μελετηθεί ιδιαίτερα και σε βάθος,⁵⁵ σε αντίθεση με τον ρόλο και την παρουσία του καθηγητή παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Αθηνών Νικόλαου Εξαρχόπουλου. Άλλες εργασίες, μικρότερης έκτασης, έχουν γραφεί για τους καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής Νικόλαο Ανδριώτη,⁵⁶ Γιάννη Αποστολάκη,⁵⁷ Ιωάννη Θ. Κακριδή,⁵⁸ Στίλπωνα Κυριακίδη,⁵⁹ Αντώνιο Σιγάλα,⁶⁰ Γεώργιο Σωτηριάδη,⁶¹ Βασίλειο Τατάκη,⁶²

⁵⁵ Ευάγγελος Παπανούτσος, *Α. Δελμούζος: Η ζωή του, επιλογή από το έργο του* (Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1978), 105-119· Νίκος Π. Τερζής, *Η παιδαγωγική του Αλέξανδρου Π. Δελμούζου: Συστηματική εξέταση του έργου και της δράσης του* (Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1983, 2006)· Τομέας Παιδαγωγικής Α.Π.Θ., *Αλέξανδρος Π. Δελμούζος: Παιδαγωγός και μεταρρυθμιστής* (Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1991)· Φούκας, *Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 261-319· Χρήστος Αντωνίου, *Παιδαγωγοί και παιδαγωγική στην Ελλάδα* (Αθήνα: Πατάκης, 2011), 37-67.

⁵⁶ Αντώνης Θαβώρης, *Νικόλαος Ανδριώτης (1906-1976)* (Ιωάννινα, 1977).

⁵⁷ Δημήτρης Τζιόβας, «Ο Γιάννης Αποστολάκης και ο τύπος του αρνητή-διανοούμενου στην Ελλάδα», στο *Όψεις της λαϊκής και της λόγιας νεοελληνικής λογοτεχνίας*, 5η Επιστημονική Συνάντηση Αφιερωμένη στον Γιάννη Αποστολάκη, *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής*, αρ. 5 (1994): 37-55· Κωστής Παλαμάς, «Το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και ο καθηγητής του», *Απαντα*, τ. 16 (Αθήνα: Μπίρης), 572-573.

⁵⁸ Λίνος Πολίτης, *Ι. Θ. Κακριδή μελέτες και άρθρα: Τιμητική προσφορά για τα εβδομήντα χρόνια του συγγραφέα* (Θεσσαλονίκη, 1971).

⁵⁹ *Προσφορά εις Στίλπωνα Π. Κυριακίδη επί τη εικοσιπενταετηρίδι της καθηγεσίας αυτού (1926-1951)* (Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1953).

⁶⁰ Μιχαήλ Ρούσσοι-Μηλιδώνης, *Αντώνιος Σιγάλας (1890-1981): Ο δάσκαλος της Μακεδονίας* (Αθήνα, 1991).

⁶¹ Τάσος Ηλιάδης, «Γεώργιος Σωτ. Σωτηριάδης: Ο από Σιδηροκάστρου ακαδημαϊκός», *Σεργραϊκά Χρονικά*, 11 (1993): 111-124.

⁶² *Για τον Β. Ν. Τατάκη ΠαραΚείμενα* (Αθήνα: Ευθύνη, 1995)· Γιώργος Ζω-

Μανόλη Τριανταφυλλίδη.⁶³ Στην κατηγορία αυτή υπάρχουν πολλά κενά ακόμα, τα οποία η ιστορική έρευνα καλείται να καλύψει.

5.6 Λευκώματα

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται προσπάθειες από την πλευρά του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης να 'γράψει' την ιστορία του μέσα από την έκδοση τόμων που περιέχουν πολύτιμα έγγραφα και σπάνιο φωτογραφικό υλικό. Τέτοια είναι η εργασία του καθηγητή Μιλτιάδη Παπανικολάου *Η συλλογή προσωπογραφιών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (1988), στην οποία κατά τον συγγραφέα «τα έργα της Συλλογής αντιμετωπίζονται ως καλλιτεχνικές και ιστορικές μαρτυρίες μιας εποχής και στην πραγμάτευσή τους ακολουθείται μια τεχνοϊστορική προσέγγιση, που αφήνει αρκετά περιθώρια στον αναγνώστη και στον θεατή να προβεί σε προσωπικές κρίσεις και εκτιμήσεις».⁶⁴ Επίσης, η έκδοση της Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής του Α.Π.Θ., με επιμέλεια του καθηγητή της ιατρικής σχολής Βασίλη Κόκκα, με τίτλο *Οι Επίτιμοι διδάκτορες του Α.Π.Θ.* (2003), παρουσιάζει σπάνια ντοκουμέντα και φωτογραφικό υλικό από τις τελετές αναγόρευσης των επιτίμων διδασκτόρων του Α.Π.Θ. από το 1926 έως το 2002.

Στις παραπάνω κατηγορίες θα πρέπει να προσθέσουμε και κείμενα που έχουν σχέση με ιδρύματα που ανήκουν στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, όπως το Πειραματικό Σχολείο⁶⁵ και το Σχολείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας,⁶⁶ αφιερωματικά κείμενα στον περιοδικό

γραφίδης, «Ο Βασίλειος Τατάκης, φιλόσοφος και παιδαγωγός», *Χρονικά του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 16 (2006): 38-62· Αντωνίου, *Παιδαγωγοί και παιδαγωγική στην Ελλάδα*, 68-96.

⁶³ Ξενοφών Α. Κοκόλης, *Μανόλης Τριανταφυλλίδης: Επιλογή από το έργο του* (Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. και Ι.Ν.Σ., 1982) και *Αφιέρωμα στη μνήμη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη* (Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. και Ι.Ν.Σ., 1960).

⁶⁴ Βλ. Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Η συλλογή προσωπογραφιών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 1988), 9.

⁶⁵ Βλ. ενδεικτικά Νίκος Δ. Βαρμάζης, *Το Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Η ιστορία ενός υποδειγματικού σχολείου (1934-1998)* (Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης - Παιδεία, 1998).

⁶⁶ Βλ. Μαρία Ψαρρά, «Η ιστορία και η δράση του Σχολείου Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1977-2009)» (μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Α.Π.Θ., 2011).

και ημερήσιο τύπο,⁶⁷ τα οποία λόγω της πληθώρας τους δεν είναι δυνατόν να παρουσιαστούν σε μια τέτοιας κλίμακας εργασία, καθώς και τις *Επετηρίδες* που εκδίδονται κάθε χρόνο (από το 1926-27) και στις οποίες παρουσιάζεται το προσωπικό του πανεπιστημίου και των παραρτημάτων του, το πρόγραμμα σπουδών κάθε σχολής και αναλυτικές λογοδοσίες των κοσμητόρων και των πρυτάνεων. Τέλος, σημαντική είναι η προσφορά του περιοδικού *Φιλολογος* (1964-66 και από το 1976 κ.ε.), το οποίο επιμελούνται και εκδίδουν οι απόφοιτοι της Φιλοσοφικής Σχολής, στη θεματολογία του οποίου περιλαμβάνονται και ζητήματα ιστορίας του πανεπιστημίου και σύνδεσής του με τις άλλες βαθμίδες εκπαίδευσης και την κοινωνία ευρύτερα.

6.0 ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ: ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

Οι προοπτικές της μελλοντικής έρευνας αναφορικά με την ιστορία και το ρόλο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης είναι πολλές. Μερικές ενδεικτικές προτάσεις-παραδείγματα θεματικών ενοτήτων θα μπορούσαν να είναι οι εξής:

α. Ο καθηγητής Βασίλης Κυριαζόπουλος το 1976 σημειώνει: «[...] Ένα Πανεπιστήμιο είναι ένας ζωντανός οργανισμός, ο οποίος δεν βρίσκεται μέσα σε στεγανά, αλλά, ανεξάρτητα από τον κύριο προορισμό του, επιδρά και δέχεται επιδράσεις προς και από το περιβάλλον του, τόσο το γειτονικό όσο και το ευρύτερο [...]».⁶⁸ Είναι χρήσιμη επομένως η αποτύπωση της ευρύτερης σημασίας που είχε η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης για την πόλη της Θεσσαλονίκης⁶⁹

⁶⁷ Ενδεικτικά αναφέρω ότι ο περιοδικός και ημερήσιος τύπος (*Καθημερινή, Πολιτικά Θέματα, Βήμα, Βραδυνή, Θεσσαλονίκη, Μακεδονία, Μακεδονικά Θέματα, Ταχυδρόμος*) αναφέρονται με άρθρα τους στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης καθ' όλη τη διάρκεια του 1976, έτος κατά το οποίο γιορτάζονται τα 50χρονα του Πανεπιστημίου. Ανάλογες είναι και οι αναφορές στα 75χρονα.

⁶⁸ Κυριαζόπουλος, *Τα πενήντα χρόνια του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 1926-1976*, 208.

⁶⁹ Τη σχέση Πανεπιστημίου και μέσης εκπαίδευσης επιχειρώ να διαπιστώσω σε ένα πρώτο επίπεδο με την εργασία: Βασίλης Φούκας, «'Από τα θρανία στα έδρανα και στην έδρα': Μία αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στα γυμνάσια και στη Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου», στο *Σχολεία και εκπαιδευτικοί της Θεσσαλονίκης (19ος αι.-Μεσοπόλεμος): Προσωπογραφίες ευεργετών και εκπαιδευτικών*, επιμ. Σιδηρούλα

πρωτίστως, αλλά και για την ελληνική ανώτατη εκπαίδευση δευτερευόντως.

β. Η διερεύνηση της υποδοχής νεωτερικών προτάσεων σε εκπαιδευτικό και κοινωνικό επίπεδο στη Θεσσαλονίκη και η συσχέτισή τους με την παρεχόμενη ανώτατη εκπαίδευση.

γ. Το διδακτικό προσωπικό, η εργογραφία τους, η μέθοδος και τα μέσα διδασκαλίας, η ερευνητική τους δραστηριότητα, η διάχυση των απόψεών τους στην εκπαιδευτική πράξη. Είναι απαραίτητη επομένως η συγγραφή ενός επιστημονικού λεξικού για τους καθηγητές και τις καθηγήτριες του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης σε πρώτη φάση, και όλων των διδασκόντων στα ελληνικά πανεπιστήμια σε μια δεύτερη φάση.

δ. Η αποτύπωση της σχέσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με τους άλλους λαούς των Βαλκανίων. Εξυπηρετεί τελικά το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης έναν από τους βασικούς λόγους ίδρυσής του, τη στροφή δηλαδή προς τα Βαλκάνια; Σε ποιο βαθμό επιτυγχάνεται ο στόχος αυτός και σε ποιους επιστημονικούς χώρους;

Όλα τα παραπάνω, ωστόσο, προϋποθέτουν:

α. Τη συστηματική και υπεύθυνη οργάνωση ιστορικού αρχείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, που θα είναι προσβάσιμο στους ερευνητές και στις ερευνήτριες. Η έλλειψη οργανωμένου πανεπιστημιακού αρχείου είναι αποθαρρυντική και ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για την περιορισμένη χρήση πρωτογενών πηγών στις απόπειρες καταγραφής της ιστορίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και των σχολών του. Η συστηματική οργάνωση ιστορικού αρχείου –γεγονός που έχει επιτευχθεί για παράδειγμα στο πανεπιστήμιο Αθηνών με πολύ σημαντικά και αξιόλογα αποτελέσματα για την πρόοδο της ιστορικής έρευνας– στη Θεσσαλονίκη βρίσκεται ακόμα στα πρώτα του βήματα,⁷⁰ χωρίς εξειδικευμένο προσωπικό, δυσκολεύοντας –αν

Ζιώγου-Καραστεργίου και Βασίλης Φούκας (Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 2014).

⁷⁰ Το αρχείο της Φιλοσοφικής Σχολής, για παράδειγμα, βρίσκεται στο δεύτερο υπόγειο του κτηρίου Διοίκησης του Α.Π.Θ. σε μια υποτυπώδη μέχρι πρόσφατα ταξινόμηση. Βήματα προς την κατεύθυνση οργάνωσης του Αρχείου της Φιλοσοφικής Σχολής άρχισαν να γίνονται από τον προηγούμενο κοσμήτορα της Σχολής, καθηγητή Φοίβο Γκικόπουλο, με επιστημονικά

όχι αποτρέποντας— τους νέους ερευνητές και τις νέες ερευνήτριες να ασχοληθούν με την ιστορία του και την αρχειακή έρευνα.

6. Τη δημιουργία ιστοσελίδας με ψηφιοποιημένες πρωτογενείς πηγές.⁷¹ Έτσι, ο εντοπισμός πρωτογενών πηγών μέσω του διαδικτύου θα αποτελέσει κίνητρο για τους νέους ερευνητές και τις νέες ερευνήτριες να ασχοληθούν με την ιστορική έρευνα. Και ως προς το σημείο αυτό, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης μπορεί να ακολουθήσει το παράδειγμα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τα πρώτα βήματα έχουν γίνει, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στη Φιλοσοφική Σχολή, αλλά χρειάζονται πολλά ακόμα να γίνουν προς την κατεύθυνση αυτή από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στο σύνολό του. Μόνο τότε θα μπορούμε στη βάση πρωτογενών πηγών και αρχειακού υλικού να κάνουμε συγκριτικές έρευνες με άλλα ελληνικά πανεπιστήμια,⁷² κυρίως της Αθήνας, αλλά και των άλλων βαλκανικών χωρών.

γ. Διεπιστημονική συνεργασία και συνεργασίες μεταξύ των ελληνικών πανεπιστημίων, με σκοπό τη συγγραφή της ιστορίας της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα με την αξιοποίηση γραπτών και παραστατικών πηγών (οπτικές, ακουστικές-ηχητικές, απτικές κ.λπ.).

ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ

Οι πνευματικοί κύκλοι της Θεσσαλονίκης τρέφουν μεγαλεπήβολα σχέδια και επιφυλάσσουν ξεχωριστή θέση στο πανεπιστήμιο,⁷³ ενώ

υπεύθυνους την καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας Άρτεμη Ξανθοπούλου-Κυριακού, τον καθηγητή Βασίλη Γούναρη και την αναπληρώτρια καθηγήτρια Αγγελική Σφήκα-Θεοδοσίου.

⁷¹ Μία πρώτη προσπάθεια έγινε τα τελευταία χρόνια από την Κεντρική Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, η οποία ψηφιοποίησε βιβλία, αρχειακό υλικό και προσωπικές συλλογές, που δεν ήταν δυνατόν για λόγους διατήρησης και προστασίας να διατεθούν στους χρήστες στην έντυπή τους μορφή.

⁷² Η εργασία της Σιμενή έχει ως μέτρο σύγκρισης τη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών και ερευνά την υποδοχή του νέου πανεπιστημίου υπό την οπτική αυτή. Βλ. Περσεφόνη Σιμενή, «Η υποδοχή της ίδρυσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης από το Πανεπιστήμιο Αθηνών», στο *Ιστορικές προσεγγίσεις της εκπαίδευσης*, επιμ. Σήφης Μπουζάκης (Αθήνα: Gutenberg, 2004), 227-240.

⁷³ Ο Ωρολογάς σημειώνει: «...Το Πανεπιστήμιο ωφέλησε την πόλη. Δεν περιέμενε κανείς θαυματουργική επίδραση από την πρώτη στιγμή. Αλλά δημι-

από νωρίς ενδιαφέρονται για θέματα ιστορικά και λογοτεχνικά (αρχαίας και νέας ελληνικής γραμματείας), προκειμένου να συμβάλουν στη βελτίωση του πνευματικού επιπέδου της πόλης. Ο Αγαπητός Τσοπανάκης, συνδέοντας την ιστορία της Θεσσαλονίκης με αυτή του πανεπιστημίου, σημειώνει: «Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης αποτελεί το επιστέγασμα των σταθμών που προσδιόρισαν τη φυσιογνωμία της Θεσσαλονίκης».⁷⁴ Πιστεύουμε, όμως, ότι το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης αποτέλεσε και το επιστέγασμα της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα κατά τον 20^ο αιώνα, καθώς με το φιλελεύθερο πνεύμα των καθηγητών του, το νεωτεριστικό και καινοτόμο πρόγραμμά του και τη διάχυση, που συντελείται μέσω των πτυχιούχων του, συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας στην ελληνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση.⁷⁵

Ωστόσο, από όσα παρουσιάστηκαν γίνεται σαφές ότι από την έως τώρα ιστοριογραφική παραγωγή απουσιάζουν έρευνες που να μελετούν συνολικά το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και τη σχέση του με την κοινωνία –τοπική, εθνική, βαλκανική– όσο και έρευνες που να διερευνούν σε βάθος επιμέρους πτυχές και ζητήματα του πανεπιστημιακού θεσμού (π.χ. προγράμματα μαθημάτων). Μέχρι τώρα απουσιάζουν, επίσης, συστηματικές εργασίες πεδίου, οι οποίες να παρουσιάζουν μέσα από πρωτογενές υλικό τον θεσμό, όπως και νέες προσεγγίσεις με διευρυμένους προβληματισμούς και οπτικές. Οι περισσότερες κατά συνέπεια μελέτες που αφορούν στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ακολουθούν τη γενικότερη ελληνική εκπαιδευτική ιστοριογραφία.⁷⁶ Η χρήση της βιογραφικής προσέγγισης, των προφορικών μαρτυριών και της ποιοτικής ανάλυσης

ουργήθηεν ένα πνευματικό κέντρο και τ' αποτελέσματα άρχισαν κι' όλας να φαίνωνται [...]. Ένας καλός καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης θα έπρεπε να ήταν οδηγός, έξω από την αίθουσά του, οδηγός στην πνευματική κίνηση». Βλ. Πέτρος Ωρολογάς, «Μία δεκαετία: Ανασκόπησις», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, (1934): 35.

⁷⁴ Βλ. Αγαπητός Τσοπανάκης, «Η Θεσσαλονίκη στη νεότερη εποχή», *Νέα Εστία*, 1403 (1985): 525.

⁷⁵ Για τη συζήτηση αναφορικά με το θέμα αυτό βλ. Φούκας, *Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και τις εκεί βιβλιογραφικές αναφορές*.

⁷⁶ Βλ. σχετικά Μπουζάκης και Σιμενή, «Ιστοριογραφία της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης», 65.

περιεχομένου αξιοποιούνται, σε μικρό βαθμό, κυρίως τα τελευταία χρόνια σε μεταπτυχιακές εργασίες και διδακτορικές διατριβές.

Κλείνοντας, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης συνδέθηκε στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία με το γλωσσικό ζήτημα,⁷⁷ την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας και ιδιαίτερα με τον ρόλο που διαδραμάτισαν ως προς το ζήτημα αυτό οι καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής σε αντιδιαστολή με την αντιδημοτικιστική στάση της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, και κυρίως του καθηγητή παιδαγωγικής Νικόλαου Εξαρχόπουλου. Ωστόσο, ακόμα και το γεγονός αυτό δεν έχει μελετηθεί σε βάθος και σε όλες του τις πτυχές. Μένουν πολλά κενά ζητήματα, όπως, π.χ., ποια είναι η στάση των καθηγητών των άλλων σχολών του πανεπιστημίου στα ζητήματα αυτά, αλλά και ποια στάση κρατούν οι ίδιοι οι καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής σε ζητήματα που ανακύπτουν, όπως η πλειονότητα των φοιτητριών έναντι των φοιτητών στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ή η εκλογή της πρώτης γυναίκας υφηγήτριας στη σχολή.⁷⁸ Γίνεται, έτσι, σαφές από όλα τα παραπάνω ότι η ιστορία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης δεν έχει ακόμα γραφεί στο σύνολό της και σε όλες της τις διαστάσεις και παραμένει σημαντικό κενό για διερεύνηση από τον/την ιστορικό του μέλλοντος.

⁷⁷ Συμφωνώ με την άποψη που διατυπώνει ο Καραμανωλάκης ότι «η στερεότυπη αυτή αντιμετώπιση χρήζει μεγαλύτερης επεξεργασίας» και ότι «η επικέντρωση στα γλωσσικά χαρακτηριστικά, αδικεί άλλες πλευρές της λειτουργίας του», οι οποίες μένουν ακόμη αδιερεύνητες. Βλ. Καραμανωλάκης, «Αθήνα–Θεσσαλονίκη: Ιστοριογραφικές διαδρομές», 397.

⁷⁸ Βλ. ενδεικτικά Φούκας, *Η Φιλοσοφική Σχολή*, 125-130.